

УДК 355.413(477)

В.О. ВЕРХОГЛЯД, Харківський національний університет внутрішніх справ

НЕОКУЛЬТИ: ОБ'ЄКТ ДІЯЛЬНОСТІ ЧИ СУБ'ЄКТ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ СБУ?

Ключові слова: церква, релігійні організації, взаємодія, Служба безпеки України, неокульту

Питання правового врегулювання сучасних відносин церкви і держави є надзвичайно важливим і актуальним не лише в плані розв'язання суспільних протиріч сьогодення, а, що є найбільш важливим, – з огляду на подальші перспективи українського суспільства. Неухильне дотримання базових принципів свободи совісті як важливого елемента загальнолюдських цінностей є ознакою відкритого демократичного суспільства та передумовою не лише суспільно-політичної, але й глобальної гуманітарної стабільності.

За цих умов виняткового значення набувають проблеми правового врегулювання стосунків між державою і церквою, впорядкування діяльності церкви та релігійних організацій, формулювання вичерпної і не суперечливої законодавчої бази в галузі забезпечення права громадян на свободу совісті та уніфікації практики її застосування.

Особливості взаємодії між органами Служби безпеки України та релігійними організаціями визначаються положеннями ст.5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [1], відповідно до якої церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. При цьому держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодав-

ству. Держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії. Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом.

Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається. Релігійні організації не виконують державних функцій, вони мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації. Релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувують кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів. Священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами. Релігійна організація не повинна втручатися у діяльність інших релігійних організацій, в будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань; зобов'язана дотримуватися вимог чинного законодавства і правопорядку.

Слід звернути увагу на те, що були внесені доповнення й до інших законів, які створили необхідні умови для діяльності релігійних об'єднань. Зокрема, щодо зрівняння релігійних організацій в правах із громадськими організаціями та надання їм статусу юридичної особи. Що ж стосується питань власності, підприємництва, землекористування релігійних організацій, то вони зараз регулюються існуючими законодавчими актами про власність, підприємництво, працю, плату за землю тощо.

Важливим здобутком можна вважати і те, що Законом про альтернативну службу передбачено право віруючих, релігійні переконання яких перешкоджають проходженню дійсної строкової військової служби, проходити альтернативну трудову службу.

Відмінені статті Кримінального і Цивільного кодексів України, які безпідставно об-

межували права віруючих та релігійних об'єднань. Триває робота над вдосконаленням механізмів судового розв'язання справ, порушених на скарги релігійних організацій за фактами недотримання чинного законодавства з боку державних органів і посадових осіб.

Отже, держава, долаючи перекоси минулого, створює належні умови для відродження діяльності церкви, реалізації прав віруючих.

Однак, діяльність значної кількості новітніх релігійних організацій (неокультів) супроводжується масовими порушеннями закону у різних країнах світу. Деякі неокульти принижують особистість, завдають шкоди фізичному та психічному здоров'ю населення, вчиняють дії, спрямовані на підрив державного суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності України, порушують національне законодавство, культивують расистську ідеологію, практикують фінансові зловживання й ухиляння від сплати податків, вживають наркотики тощо. Результати проведених досліджень свідчать, що представники неокультів нерідко займаються підпільним виробництвом різноманітної продукції, незаконною фінансовою діяльністю, завдаючи таким чином економічної шкоди державі. Одним із негативних наслідків перебування людей у деяких неокультурах є суттєве погіршення їх психічного стану. Безумовну шкоду для здоров'я членів неокультів завдає також наявна в деяких подібних угрупованнях практика відмови від медичної допомоги, нанесення собі поранень і каліцтв. Особливе занепокоєння викликає залучення до неокультів дітей, які ще не можуть передбачити майбутніх негативних наслідків перебування в них, виконання ними відповідних культових правил. Це привернуло увагу світової спільноти, урядів, неурядових організацій та традиційних церков багатьох країн світу, що призвело до розробки та впровадження відповідних запобіжних заходів із протидії зазначеним вище правопорушенням [2].

Для багатьох неокультів сьогодні характерна деструктивність або тоталітарність їх спрямованості, що визначається не віруван-

нями, а методами діяльності. В українському законодавстві відсутнє юридичне визначення деструктивної секти. Українські сектознавці, психологи та інші фахівці цієї сфери користуються визначеннями деструктивної секти, наявними в різній науковій документації і західній правовій практиці. На їхній підставі сектознавці дають таке визначення ознак деструктивної секти:

- завдання шкоди здоров'ю громадян або загроза їхньому життю;
- використання у релігійній практиці методів, які завдають шкоду психічному або (і) фізичному здоров'ю громадян (гіпноз, зомбування, кодування та ін.);
- руйнування сімейних і соціальних зв'язків громадян;
- релігійна практика, яка порушує чинне законодавство або спонукає громадян до протиправних чи асоціальних дій;
- підривання засад узвичаєної моралі;
- псевдорелігійна практика, спрямована на обов'язкове, а не за власним розсудом, стягнення матеріальних засобів і цінностей з громадян на користь організації або її керівництва;
- використання у процесі вербування (навернення) громадян шахрайства У вигляді приховання справжньої інформації про віровчення (наприклад «Рівні посвяти» тощо), історію, практику і керівництво релігійної організації, або надання хибної інформації, що є порушенням прав людини на інформацію, необхідну для вчинення вільного усвідомленого релігійного вибору;
- розпал міжрелігійної ворожнечі, яка принижує людську гідність віруючих інших релігій і конфесій;
- релігійна практика, яка може спричинити дестабілізацію цивільного суспільства, підривання національної безпеки;
- використання у релігійній практиці методів контролю свідомості та вільної волі громадян у формі застосування гіпнотичних та інших подібних методик впливу;
- релігійний вплив на неповнолітніх без відома або у супереччя волі їхніх батьків чи опікунів;

– використання статусу релігійної організації для прикриття інших, не релігійних видів діяльності.

Наявність у релігійної організації або групи однієї з цих ознак вже дозволяє вважати її деструктивною сектою.

Зрозуміло, що органи Служби безпеки України не можуть і не повинні втручатися у реалізацію релігійних прав і свобод громадян, однак відправлення релігійних культів, що супроводжується порушеннями громадського порядку, ушкодженням здоров'я й моральності населення, має елементи закликів до порушення державного суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності України не повинні залишатися за межами їх уваги. Більше того – входять до прямої компетенції органів СБУ.

Дані Служби безпеки України свідчать про посилення присутності в Україні нових віровчень, частина з яких, за даними закордонних і вітчизняних релігієзнавців, мають ознаки тоталітарних і деструктивних культів. Зокрема, за даними СБУ, активізується розповсюдження сатанізму в Україні. Його прояви останнім часом фіксувалися у Києві, Донецьку, Харкові, Криму, Чернівцях, Львівській, Полтавській та Миколаївській областях. Водночас в Україні помічено і багато нових організацій, релігійні практики яких містять деструктивні елементи [3].

Деструктивними, з точки зору Служби безпеки України, є культи, котрі відзначаються жорсткою ієрархією, наявністю надзвичайно сильної залежності послідовників від лідера організації, чітким поділом довірливих людей на «своїх» та «чужих», а також переконанням, що «ціль виправдовує засоби».

На думку експертів СБУ, чинником, що сприяє поширенню деструктивних тоталітарних культів в Україні, є зумовлена прогалинами у законодавстві відсутність координації між правоохоронними органами у провадженні діяльності, спрямованої на виявлення, попередження та недопущення негативних проявів у релігійній сфері [3].

Служба безпеки України в рамках визна-

ченої чинним законодавством компетенції вживає заходи з виявлення, попередження та недопущення вчинення злочинів, що віднесені до її підслідності, оскільки дії окремих представників релігійних та псевдорелігійних організацій з ознаками тоталітарних культів можуть створити передумови до виникнення антигромадських та антиконституційних проявів. Серед завдань СБУ також попередження переростання ситуативних правопорушень цієї категорії в організовану злочинну діяльність. З цією метою українська спецслужба вже тривалий час вивчає міжнародний досвід у сфері протидії проявам ксенофобії.

Але тут існує низка проблем, які полягають у тому, що наше законодавство, яке відповідає за реєстрацію релігійних організацій та регламентує їхню діяльність, на даний час абсолютно недосконале і має багато білих плям. Фактично відсутні легальні експертні процедури, які б дозволяли з'ясувати, чи є та чи інша релігійна організація деструктивною, тоталітарною чи якоюсь іншою. До того ж закон не надає реального інструментарію, який би дозволив відфільтрувати навіть явно деструктивні структури, які напряду не декларують деструктивних цілей.

Все ускладнює те, що гіперліберальний у деяких аспектах закон про свободу совісті, який нині діє, дозволяє релігійним організаціям діяти і без будь-якої реєстрації, ніяк не повідомляючи органи державної влади про своє існування. В практиці траплялися випадки, коли невелика харизматична громада, чисельністю близько сотні осіб, більше восьми років жила без реєстрації. І тільки через потребу статусу юридичної особи, або ж для відкриття рахунку в банку ця громада вимушена була зареєструватися. Проте практично відсутні процедури, які би дозволили дати експертну оцінку діяльності цієї громади, і сказати, безпечна вона і їй подібні, чи ні. Є законні підстави для реєстрації, чи ж вони відсутні? В статті 14 закону про свободу совісті вказується, що коли державний орган має сумнів щодо того, чи варто реєструвати ту чи іншу громаду, то він може звернутися до спе-

ціалістів, і термін реєстрації продовжитись до 3 місяців. Мається на увазі звернення до центрального відділення Комітету у справах релігій, який надасть консультативну та дорадчу допомогу, проведе релігієзнавчу експертизу, процедуру якої ніде не прописано. А в разі проведення експертизи завжди існує можливість оскаржити її законність в суді - адже не існує жодних принципів її проведення. Таким чином, виникає глухий правовий кут, вихід з якого залишається за законодавцем.

Однак, попри розглянуті колізії в аспекті налагодження і розширення взаємодії органів СБ України з релігійними організаціями варто брати до уваги й те, що, як свідчить світовий досвід, залучення представників релігійних конфесій до вирішення конфліктних ситуацій у суспільстві часто давало свої позитивні результати в збереженні громадського миру та недопущенні ескалації конфліктів. Тому, на нашу думку, органам Служби безпеки України слід встановлювати прозорі та відкриті стосунки із представниками релігійних організацій з тим, щоб за допомогою останніх ефективно вирішувати свої завдання щодо

утвердження верховенства закону і зміцнення правопорядку, захисту державного суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб і їхніх об'єднань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» // ВВР України. 1991. – № 25. – Ст. 283.
2. Петрик В. М. Основні напрями та механізми вдосконалення державно-церковних відносин у контексті захисту національної безпеки України (на прикладі новітніх релігійних організацій) / Петрик В. М. // Профілактика психологічного насильства і маніпулювання свідомістю та розвиток критичного мислення в молодіжному середовищі : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 травня 2004 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua>.
3. Щоткіна К. СБУ: В Україні активізуються деструктивні культи / Щоткіна К., Паньо Т., Вовнякова М. // Дзеркало тижня. – 14–20.07.2007. – № 27 (656).

Верхогляд В. О. Неокульти: об'єкт діяльності чи суб'єкт взаємодії органів СБУ? / В. О. Верхогляд // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 190–193 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11vvovoc.pdf>

Рассматриваются проблемы взаимоотношений органов СБУ и религиозных организаций, пути взаимодействия.

Верхогляд В.А. Неокульты: объект деятельности или субъект взаимодействия органов СБУ?

Рассматриваются проблемы взаимоотношений органов СБУ и религиозных организаций, пути взаимодействия.

Verhogljad V.A. Neocults: object of activity or the subject of interaction of bodies Ukrainian Security Service?

The problems of relationship of the Ukrainian Security Service, and religious organizations and ways of interaction are being discussed.